

Björn Magnusson Staaf, Fredrik Nilsson & Charlotte Åkerman

Flykt

Det moderna samhället präglas av en febrig vilja till uppbrott och att vara i rörelse förknippas med frihet (Kern 2003, Tomlinson 2007). Karin Boye fångar utomordentligt väl modernitetens hyllning av uppbrottet i dikten "I rörelse" (1927) som bland annat rymmer följande formulering; "Bryt upp, bryt upp! Den nya dagen gryr; Oändligt är vårt stora äventyr". Dikten är förstas färgad av sin tid. Boye kunde inte veta hur mobilitet i allmänhet och migration i synnerhet skulle utvecklas under 1900-talets senare del och det inledande 2000-talet.¹ Fler människor än någonsin befinner sig på flykt och vi påminns dagligen – antingen genom direkta möten med människor eller genom rapporter i massmedia – om att mobilitet fortfarande är genomsyrat av frihetsideal, men i praktiken är det en frihet som är kringskuren och ojämnt fördelad (Adey 2010:92).² Runt millennieskiftet levde enligt UNHCR uppemot 50 miljoner människor på flykt och antropologen Michel Agier beskrev situationen på följande vis:

Fifty million "victims of forced displacement" add up to a whole country defined by one common feature, the humanitarian description of 'victim', a population reduced to the sole imperative of keeping alive far from home, in places of waiting. Nothing more. An unknown people that no one knows what to do with, human beings who have become both victims and undesirables. (2008:8)

År 2006 var migrationen av sådan omfattning att Kofi Annan, då FN:s generalsekreterare, talade om "a new era of mobility" (Adey 2010:1). Många levde i flyktingläger i Afrika och Asien, vilket innebar att flyktingkriser huvudsakligen hanterades utanför Europa och av internationella hjälporganisationer såsom UNHCR och Röda Korset (Agier 2008). Men under 2015 förändrades till viss del situationen och rörelsefrihet blev en brännande fråga i Öresundsregionen precis som i resten av Europa.

Under 2015 tog sig allt fler flyktingar till Europas södra delar och som en konsekvens förändrades gränsarbetet vid EU:s yttre gränser. Enligt EU:s regler skulle människor på flykt registrera sig och ansöka om asyl i det första europeiska landet de anlände till, men när trycket utifrån ökade i södra Europa tilläts migranter att förflytta sig till Tyskland och vidare till Norden. Detta innebar att allt fler människor på flykt rörde sig innanför Europas yttre gränser, utan att vara registrerade. Den så omhuldade idén om fri rörlighet inom Europa blev plötsligt ett problem eftersom det var ”fel” sorts människor som var i rörelse. Vid sidan om en allt starkare vilja att hjälpa människor på flykt uppstod därför också ångslighet; hur skulle den så kallade flyktingströmmen hanteras; fanns det en möjlighet att ta emot alla människor på flykt; vilka var det egentligen som var i rörelse? Dessa frågor aktualiserades även i Sverige och när flyktingarna började anlända till Skåne under hösten 2015 uppstod, enligt somliga, en flyktingkris (t.ex. *Dagens Industri* 27/11 2015). Inte sedan andra världskrigets slut hade så många människor på så kort tid kommit till landet och det spreds en uppfattning om en hotande systemkollaps, dvs att systemet för flyktingmottagning inte klarade av trycket utifrån.³ Känslan av kris resulterade i att gränsarbetet även förändrades i Öresundsregionen: våren 2016 skärptes gränskontrollen mellan Sverige och Danmark.

I detta nummer av *Gränslös* presenteras projekt som på olika sätt har undersökt vad som skedde när den nya eran av mobilitet med kraft anlände till Öresundsregionen.⁴ För många av de människor som var på flykt var Öresundsregionen i sig inte målet för färden, utan rörelsen fortsatte norrut och vidare till bland annat Finland. Därför lyfter ett par bidrag i detta nummer också fram erfarenheter från andra delar av Sverige respektive Helsingfors. Oavsett om bidragen har ett fokus på Öresundsregionen eller inte, så handlar de huvudsakligen om människor som erfarit, hanterat och känt frihetens gränser. Läsaren möter ensamkommande barn och asylsökande vuxna som i en del fall väntade på beslut om de fick lov att stanna i landet eller inte; aktörer från det civila samhället (både föreningar och enskilda volontärer) som på olika sätt arbetade med att ta emot människor på flykt; samt tjänstepersoner, i såväl statliga som kommunala verksamheter, som hade i uppdrag att hantera flyktingarnas strävanden efter frihet och drömmar om en bättre framtid. Med fokus på Helsingborg undersöker Daniel Mårs och Isabel Rescala delar av ett komplext gränsarbete som etablerades för att hantera situationen. Detta arbete var till viss del kopplat till ett avbrott i en nordisk tradition: År 1952 infördes passfrihet och denna ersattes nu av pass- eller identitetskontroller. I Karin Sjöbergs bidrag får vi en inblick i tjänstepersonernas yrkesvardag och de känslor som uppstod när arbetssituationen blev allt mer pressad. I Kjell Hansens respektive Kirsti Salmi-Niklanders och Sofia Laines bidrag tar vi oss utanför Öresundsregionen. I det förstnämnda bidraget undersöks hur offentliga myndigheter och civilsamhällesorganisationer arbetade med att ta emot flyktingar i lokalsamhällen i Dalarna. I det senare diskuteras volontärbete i Helsingfors med fokus på drivkrafter, erfarenheter och betydelsen av att skapa så kallade kontaktzoner där människor på flykt kan interagera med det mottagande samhället.

Uppfattningar om mobilitet och migration färgas, som nämnts, av kulturella föreställningar rörande rörelse i sig, exempelvis frihet. Hur rörelse fylls med kulturell mening är emellertid relaterat till de individer eller grupper som är i rörelse. När en ökande mängd människor på flykt kom till Öresundsregionen hösten 2015 omtalades detta emellanåt som en flyktingström, dvs en närmast okontrollerbar naturkraft. Eftersom metaforer påverkar hur vi uppfattar och hanterar vår omvärld (Lakoff & Johnson 1981) så rymmer talet om rörelse i sig, och talet om de som är i rörelse, en politisk dimension. I föreliggande nummer problematiserar Sandra Neergaard-Petersen hur talet om människor på flykt påverkar arbetet med att dokumentera ett samhällsfenomen såsom flyktingsituationen 2015. I Lakshmi Freiers bidrag undersöks hur talet om ensamkommande barn präglades av kulturellt formade föreställningar om den Andre som ett potentiellt hot eller problem. Liknande processer undersöks i Markus Idvalls och Fredrik Nilssons artikel.

Flyktingens kulturella laddning, oavsett om det handlar om barn eller vuxna, påminner i viss mån om nomadens. Historiskt sett har nomaden uppfattats som en potentiellt hotfull och kanske även primitiv gestalt (Adey 2010:42). Självfallet åsyftas här nomaden som kulturell stereotyp som har etablerats som en motbild till det mer civiliserade Europa (jfr Said 1978). Styrkan i stereotypen kommer bland annat ur en eurocentrisk föreställning om att människor bör vara platsbundna och inte i rörelse (vilket paradoxalt nog är raka motsatsen till modernitetens hyllande av rörelse). De som inte följer denna platsknutna kulturella logik, exempelvis luffare, romer, samer och resande har inte sällan patologiserats; de har betraktats som ett hot som kan föra med sig smitta (i form av sjukdomar men också omoral) (Møller 2015, Ahuja 2016). Statsmakten har följaktligen alltid försökt styra och knyta människor till en specifik plats för att på så sätt ha kontroll: "[T]he power of the state is the power to subordinate fluids to paths and lines. To direct movement along 'pipes, embankments, which prevent turbulence, which constrain movement to and from one point to another'" (Adey 2010:58). I föreliggande nummer av *Gränslös* visar Markus Idvall och Fredrik Nilsson hur denna styrning gick till då Sverige och Skåne, under andra världskrigets slutskede, tog emot uppemot 200 000 flyktingar på kort tid. Vid denna tid etablerades vad som kallades en lägerapparat vars syfte var att skapa kontroll genom att fästa flyktingarna i rummet. Det historiska perspektivet fungerar därmed, indirekt, som en jämförelsepunkt med vad som hände 2015-2016. Bidraget påminner oss om den kulturella seghet som ryms i spänningen mellan å ena sidan rörelse som omhuldat ideal och å den andra behovet av kontroll genom förankring. En ny era av mobilitet handlar nämligen inte enbart om människor som är i rörelse, utan det handlar i lika hög grad om människor som placeras i läger eller boenden och vars liv präglas av ett tillstånd av osäker väntan. Tiden i flyktingläger eller flyktingboenden ska vara tillfällig och sedan ska den asylsökande återvända eller placeras på en plats där ett nytt liv ska ta form. Men så är inte alltid fallet. Antropologen Michel Agier betonar att lägret är en exceptionell plats som befinner sig utanför tid och rum:

[T]he life of refugees and the situation of the camps are models of uncertainty. They are spaces and populations administered in the mode of emergency and exception, where time seems to have been stopped for an undetermined period. A camp is an emergency intervention that has been on stand-by for months and years [...] Waiting becomes an eternity, an endless present. (2016:72)

Detta nummer av *Gränslös* behandlar därför även vad som sker när människor på flykt hänvisas till särskilda boenden och senare vidare till ytterligare andra platser i vad som kan uppfattas som en rörelse utan slut i en överblickbar flyktingapparat. Marsanna Petersen och Anna Bank lyfter fram delar av ett vardagsliv på en camping i det gamla fiskeläget Råå och vad som sker när en familj ska bryta upp från denna plats. På ett liknande sätt belyser Aila Peterson och Andreas Nilsson en vardag i väntan på uppbrott på ett boende vid sjön Yddingen i Skåne.

Föreliggande nummer av *Gränslös* tar alltså sin utgångspunkt i vad som utspelade sig i Öresundsregionen från hösten 2015. Det handlar om alla de människor som kom till regionen och placerades i olika slags boenden, men också om de människor som mötte dem vid gränsen, i boendena. Öresundsregionen fungerar på så sätt som en undersökningsyta för frågor som är aktuella även i andra delar av Norden och Europa.

REFERENSER

- Adey, P. (2010). *Mobility*. London & New York: Routledge
- Agier, M. (2008/2016). *Managing the Undesirables. Refugee Camps and Humanitarian Government*. Malden: Polity Press
- Ahuja, N. (2016). *Bioinsecurities. Disease Interventions, Empire, and the Government of Species*. Durham and London: Duke University Press
- Alsmark, G., Kallehave, T. & Moldenhawer, B. (red.) (2007). *Migration och tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien*. Göteborg: Makadam Förlag
- Andersen Jagetic, D, Klatt, M & Sandberg, M. (red.) (2012). *The Border Multiple. The Practising of Borders between Public policy and Everyday Life in a Re-scaling Europe*. Farnham: Ashgate
- Boye, K. (1927). *Härdarna. Dikter*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Hedetoft, U., Petersson, B. & Sturfelt, L. (red.) (2006). *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*. Göteborg: Makadam Förlag
- Kern, S. (1983/2003). *The Culture of Time and Space 1880 – 1918. With a New Preface*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1981). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press
- Møller, B. (2015). *Refugees, Prisoners and Camps. A functional analysis of the phenomenon of encampment*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Putnam, R. (2001). *Den ensamme bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS Förlag

Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books

Sennett, R. (2000). *När karaktären krackelerar. Människan i den nya ekonomin*. Stockholm: Atlas

Tomlinson, J. (2007). *The Culture of Speed. The Coming of Immediacy*. London: Sage

NOTER

1. En kritik av modernitetens krav på rörelse återfinns i, bland andra, Robert Putnams *Den ensamme bowlaren* (2001) och Richard Sennetts *När karaktären krackelerar* (2000).
2. Samtidigt som EU, för att nämna ett exempel, eftersträvar fri rörelse inom Europa - i synnerhet med Schengenavtalet - så begränsas tillträdet till denna zon (Anderson, Klatt & Sandberg 2012:1-2).
3. Antalet ökade successivt under 2010-talet.
4. Naturligtvis hade flyktingar sökt sig till både Danmark och Sverige tidigare. Det finns också åtskilliga studier av migration och integrationsfrågor i Öresundsregionen (t.ex. Hedetoft, Petersson & Sturfelt 2006, Alsmark, Kallehave & Moldenhawer 2007). Men under 2015 skedde en dramatisk ökning av antalet människor på flykt.
5. Temanumret är ett resultat av en workshop som CORS anordnade våren 2017. Workshopen och föreliggande nummer av *Gränslös* har möjliggjorts genom ekonomiskt stöd från Plattformen, Helsingborgs stad.

BILDMATERIAL

Foto på sida 5 av Ahmad Dirini